

De la responsabilitat social de les empreses a l'economia social i cooperativa

Antoni Comín

De què parlem quan parlem de RSE?

Hi ha conceptes que s'instal·len en el llenguatge corrent, fins i tot abans que estiguin aclarits. Una cosa semblant és el que ha passat amb el concepte de “Responsabilitat Social de les Empreses” (RSE), que ha passat a formar part del debat acadèmic i polític de manera oficial a partir de la publicació del Llibre Verd de la Comissió Europea sobre la RSE, i que en el seu dia va posar en circulació Jacques Delors, quan encara era president de la Comissió, en una cèlebre crida a les grans corporacions europees perquè assumissin la seva responsabilitat social, la qual cosa significava que es comprometessin amb els reptes principals i els problemes socials de la societat europea en el canvi de mil·leni. Una societat que estava entrant de

manera accelerada davant d'un nou paradigma econòmic que es caracteritzava per: 1) la culminació del mercat interior europeu, 2) el trànsit d'una economia nacional o, com a màxim, regional a una economia globalitzada, 3) la irrupció de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC), i 4) el pas d'un model de producció fordista basat sobretot en el capital i el treball, intensiu en mà d'obra, a un altre en què el factor productiu clau passava a ser el coneixement i el treball dels treballadors "autoprogramables" (Castells, M. *La sociedad red*) o "analistes simbòlics" (Rrich, R., *La riqueza de las naciones*).

En aquesta nova societat semblava que els mecanismes tradicionals de pacte social, els mecanismes clàssics de l'Estat del Benestar de postguerra per regular el sistema capitalista, redistribuir la riquesa, protegir els drets socials i laborals, i garantir l'equilibri macroeconòmic estaven perdent eficàcia. L'atur a l'Europa dels noranta continuava sempre al voltant del 10%; la precarietat laboral, com a subproducte d'una "economia del coneixement", la competitivitat de la qual semblava descansar fonamentalment en la flexibilitat del mercat laboral, anava en augment; la negociació col·lectiva i la capacitat dels sindicats per liderar la concertació social perdien força. Va ser en aquest context que Delors va llançar el debat sobre la responsabilitat de les empreses europees davant d'aquests problemes socials, determinats, sobretot, per canvis estructurals davant dels quals no semblava legítim quedar-se de braços plegats.

Però, en realitat, de què parlem quan parlem de RSE? Si agafem el Llibre Verd, o la majoria de literatura acadèmica sobre el tema, comprovarem que la RSE es defineix de maneres variades però que hi ha tres trets que acostumen a aparèixer de manera recurrent:

1. La RSE es refereix a pràctiques empresarials que no estan directament motivades per la voluntat d'augmentar els beneficis o millorar la competitivitat, sinó pels valors habituals de les societats democràtiques (valors, per exemple, de tipus social, mediambiental o relatius al desenvolupament del Tercer Món, la igualtat de gènere, la diversitat cultural, els drets humans en general, etc.).

És a dir, la RSE fa referència a aquelles pràctiques empresarials que no estan estrictament determinades per les lleis de mercat, sinó que, sense que siguin incompatibles amb aquestes, responen a valors de la societat en què estan inserides les empreses.

2. La RSE es refereix a pràctiques que les empreses fan voluntàriament, sense estar obligades per cap norma legal.

3. Les pràctiques a través de les quals una empresa concreta la seva RSE acostumen a comportar algun tipus de diàleg, col·laboració o cooperació amb la resta d'agents socials, actors de la societat civil afectats de manera més o menys directa per la seva existència. Així, la relació amb aquesta passa a ser necessària o decisiva per a l'existència de les pràctiques de la RSE. Aquests actors és el que la literatura acadèmica ha anomenat *stakeholders*, en oposició als *shareholders* (accionistes), que entren en joc bé sigui per dissenyar, executar, controlar o avaluar la RSE de les empreses. *Stakeholders* poden ser tant els sindicats com les ONG ecologistes, les associacions de veïns, els ajuntaments, les unions de consumidors, les ONG de solidaritat o les associacions d'immigrants, entre d'altres.

El problema és que amb aquests tres components es poden construir moltes concepcions –i molt diferents en intenció i abast– de la RSE. A manera d'exercici d'exploració, proposem cinc maneres d'entendre la RSE, totes respectuoses amb el mínim denominador comú (valors + voluntarietat + diàleg amb els *stakeholders*), però de conseqüències quasi incompatibles les unes amb les altres:

a) La RSE podria ser, en la nova economia globalitzada, una manera perquè les empreses multinacionals (EMN) estenguessin als països del Tercer Món aquelles reglamentacions laborals, socials i mediambientals vigents al Nord però que, per diversos motius, no són vigents al Sud. Sabem que els estàndards socials i ecològics del Sud són molt més minsos que els del Nord i amb la RSE les EMN podria ser que intentessin aixecar el nivell. Aquesta aproximació tindria certa paradoxa amagada, ja que els països del Sud precisament tenen estàndards més baixos perquè és la manera de poder competir als mercats globals i d'atreure EMN als seus territoris. Per tant, seria fins a cert punt contradictori que les EMN fessin voluntàriament allò que elles mateixes impedeixen que els governs del Sud els obliguin a fer a través de les regulacions legals. De tota manera, en cas que la RSE volgués dir això, l'extensió progressiva a tot el món dels estàndards socials i ecològics del Nord, l'hem de considerar llavors com una realitat transitòria, ja que el que és desitjable és que els drets de les persones (actuals i futures) siguin garantits per lleis i per institucions públiques –ja siguin lleis promulgades pels governs del Sud, o bé lleis d'abast mundial promulgades des de les organitzacions internacionals. En aquest sentit, a la RSE solament li podem donar un caràcter

És evident que els drets de les persones, dels treballadors i dels ciutadans no es poden deixar a l'atzar de la bona voluntat dels empresaris.

d'anticipació, en la mesura que, per mitjà de pràctiques voluntàries, les EMN fan allò que algun dia és d'esperar que tinguin rang de llei.

b) Una altra possible comprensió de la RSE seria aquella que en el fons, de manera més o menys confessable, pretén substituir aquelles pràctiques laborals, socials o mediamambientals que avui les empreses es veuen obligades a fer per llei –que és l'instrument legítim de regulació de la vida social en una societat democràtica– per pràctiques voluntàries. La RSE intentaria, així, substituir la compulsió per la convicció. És evident que aquesta visió de la RSE, de forta empremta liberal, suposaria un pas enrere de dos-cents anys en la història de les democràcies occidentals. Tenint en compte que –més enllà que aquesta sigui la intenció dels qui així interpreten la RSE– es tractaria a la pràctica d'una substitució de l'Estat del Benestar per la filantropia. En efecte, aquesta visió dona a la RSE una funció de substitució. Aquesta visió de la RSE no hauria de tenir molt de recorregut, perquè és evident que els drets de les persones, dels treballadors i dels ciutadans, no es poden deixar a l'atzar de la bona voluntat dels empresaris –encara que aquests tinguessin una bona voluntat infinita.

c) Una altra visió, potser la més interessant de totes, assumeix una premissa prèvia. Assumeix que la llei pot regular solament en la mesura en què generalitza, en la mesura en què s'abstreu de cada cas concret, en la mesura en què les normes es basen sempre en hipòtesis. Però la realitat és molt més rica i complexa del que pugui suposar cap text legal. Cada cas és cada cas, i per tant, el quid de la qüestió no és tant el que diu la llei (el dret laboral, el dret mediambiental, etc.) sinó la manera d'aplicar-lo. Hi ha moltes maneres de complir un mateix marc legal. I hi ha coses que, per definició, no es poden regular. Per tant, la RSE, sent voluntària, no pretendria tant rebaixar la llei, com buscar l'opció més “responsable” d'aplicar-la, d'entre totes les possibles. La RSE seria l'argamassa que emplena l'espai buit que queda entre els totxos, és a dir, la legislació, que és l'estructura bàsica del pacte social. La RSE tindria, per tant, una funció de concreció o aplicació. Si la realitat empresarial, per definició, no es pot atrapar en una llei, llavors la RSE seria una estratègia per comportar-se d'una manera compromesa (amb certs valors) en aquesta realitat.

d) Amb relació a aquesta tercera visió, hi ha una quarta manera d'entendre la RSE, més centrada en el mètode que en l'objectiu, però que ve a ser un subproducte de l'anterior. És la

d'aquells que comprenen la RSE com la pràctica d'aquelles empreses que negocien amb els *stakeholders* la seva manera d'aplicar les regulacions legals o, fins i tot més enllà, que negocien les seves polítiques, les seves estratègies i els seus objectius empresarials. Aquelles empreses que fan entrar els sindicats, les ONG o els poders locals als seus consells d'administració serien empreses amb RSE. Aquelles empreses que abans de prendre decisions fonamentals les consulten amb la comunitat a què pertanyen, aquelles que consulten prèviament a la societat civil i els seus *stakeholders* serien les empreses que demostrarien un compromís amb la societat que permet construir un determinat nivell d'excel·lència en els seus comportaments. La RSE seria, d'acord amb aquesta visió, sinònim de diàleg o de cooperació.

e) Per acabar, es pot entendre la RSE com aquelles pràctiques empresarials que intenten anar més enllà de la llei —més enllà pel que fa a la satisfacció dels drets socials i laborals, de la distribució de la riquesa i els reptes mediambientals, de la solidaritat amb els països en desenvolupament, de les necessitats d'inclusió de col·lectius desafavorits, de la integració dels immigrants. Aquesta visió parteix d'una premissa: que la legislació que regula el sistema econòmic està per sota de la justícia, en una societat capitalista com la que tenim avui. Parteix d'un punt de vista segons el qual el capitalisme és un sistema econòmic fonamentalment injust a l'hora de distribuir la riquesa i les oportunitats vitals, i segons el qual la llei ve a ser una mesura de totes les visions de la justícia que coexisteixen en aquesta societat, algunes de les quals estan molt d'acord amb l'economia capitalista i d'altres, no. Per aquest motiu, perquè la llei és un compromís entre diverses visions de la justícia, subjecta a la percepció de les majories socials, pot ser que la llei no satisfaci les exigències de justícia de determinats actors socials, que tenen una visió de justícia forta. Una visió de la justícia social que entra en contradicció amb els fonaments del sistema econòmic capitalista.

Aquest és un primer motiu pel qual pot tenir lloc un desajustament entre la justícia i la legalitat. Un altre motiu és que les circumstàncies impedeixin —ja sigui pels canvis estructurals en vigor, ja sigui per la correlació de forces entre els agents econòmics, o per d'altres motius— que la llei estigui a l'alçada de la concepció de la justícia majoritària en una societat, per molt democràtica que aquesta sigui, en un moment donat. (No era aquesta la situació de la societat europea quan Delors va fer la seva crida en favor de la RSE?)

La legislació que regula el sistema econòmic està per sota de la justícia, en una societat capitalista com la que tenim avui.

En qualsevol cas, quan per un motiu o per un altre, hi ha un desajustament entre la legalitat i la justícia, la RSE, des de la voluntarietat, ve a cobrir aquest desfasament. La RSE permet que les pràctiques de les empreses sí que s'adeqüin a una visió forta de la justícia, fins i tot quan la llei no els obligui. És millor deixar la justícia a mans de la llei, però quan no és possible, no per això hem de renunciar a la justícia. La RSE, d'acord amb aquesta visió, tindria una funció de superació –de superació de la llei o, si es vol, en determinats casos, de superació del sistema capitalista.

Visions d'esquerres i visions de dretes

Òbviament, entre la segona manera i la cinquena d'interpretar el concepte de RSE hi ha molt poc en comú, per no dir gairebé res. La segona visió és una proposta reaccionària, que pretén deixar drets democràtics a l'atzar de la força relativa dels actors socials, mentre que l'última és una proposta reformista radical que apunta, fins i tot, a la superació del sistema econòmic. Això serveix com a prova que, efectivament, hi ha visions de la RSE més aviat inspirades en els valors que determinen el marc ideològic de l'esquerra i d'altres més aviat inspirades en els valors característics de la dreta. De fet, no seria difícil ordenar les cinc visions proposades al punt anterior en un eix esquerra-dreta.

Però la cosa no acaba aquí. Si ens endinsem en alguns dels debats recents que ha posat sobre la taula el tema de la RSE, molts d'aquests centrats en aspectes metodològics, veurem que les lògiques progressistes i les lògiques reaccionàries, les lògiques d'esquerres i les de dretes, continuen topant, sovint de manera subtil. Hi ha, almenys, tres d'aquests debats de tipus metodològic que val la pena de recordar, encara que sigui de manera breu:

1. Les pràctiques de RSE, encara que siguin voluntàries, es regulen per llei o no es regulen per llei? Un primer debat és el de la voluntarietat o no, ja no de les pràctiques de RSE, sinó de la necessitat d'informar sobre aquestes. Cal que les empreses –o almenys aquelles que més incideixen en l'economia, per la seva dimensió, és a dir, aquelles que cotitzen en borsa– presentin una memòria social? Si un dels objectius de la RSE és que els inversors puguin elegir les empreses on inverteixen en funció dels valors d'aquestes, és lògic que la memòria social sigui obligatòria per a les empreses cotitzades en borsa, a fi

que els inversors puguin comparar i decidir. La informació sembla que forma part de la “llibertat per triar”, que diria Milton Friedman.

Ningú no obliga, d'acord amb una llei així, a practicar la RSE, sinó solament a informar si ho fa i com ho fa. Igual que sobre aquest deure d'informació hi ha múltiples aspectes de la RSE que són susceptibles de ser regulats per llei. La visió francesa, més estatalista, és més procliu a la regulació pública de la RSE, mentre que la versió anglosaxona, més liberal, opta més aviat per l'autoregulació privada. El model escandinau és interessant, perquè tendeix a una mena de concertació social, basada en taules quadri-tripartides a les quals s'asseuen els governs, el món acadèmic, les empreses i els actors socials.

2. Quins instruments s'utilitzen per avaluar les pràctiques de RSE? Aquest, en realitat, vindria a ser el centre del debat sobre la RSE. Quins criteris serveixen per donar cos al concepte “responsabilitat” i al concepte “social”? I qui tria aquests criteris? És a dir, com es mesura i qui mesura la RSE? Aquestes preguntes, d'entrada, es refereixen a quins són els valors que es prioritzen a l'hora de determinar les pràctiques de RSE. De què parlem quan parlem de RSE: dels drets humans en generals, o dels drets socials i laborals, o ens referim també a temes mediambientals? I encara més, si pensem en drets laborals, ens referim als treballadors del Nord o als del Sud? Estem parlant de conciliar la vida laboral i familiar, o pensem eliminar el treball infantil? Es tracta de mesurar la justícia retributiva de les empreses, el seu nivell de desigualtat salarial, un tema fonamental que afecta directament la cohesió de les societats; ens referim a la voluntat de crear llocs de treball en regions i barris desfavorits, o pensem en la contractació de col·lectius exclosos o de discapacitats? O estem pensant a no invertir en empreses que fabriquen tabac, si som de la lliga de la salut, o en empreses armamentistes, si som pacifistes, o en empreses d'anticonceptius, si som cristians ultraconservadors, o en empreses que no contractin homosexuals, si som contraris a la discriminació per motiu d'orientació sexual?

3. És evident que hi ha multitud de respostes possibles a cada una d'aquestes preguntes. I és en aquestes on ens juguem de veritat el contingut de la RSE. Però hi ha un altre tema que és potser encara més rellevant en aquest apartat, i és el d'estandardització dels indicadors. Si l'objectiu de la RSE és que les empreses que la practiquin siguin premiades pel mercat i les que la ignoren, castigades, no és completament

En el debat sobre la responsabilitat social de l'empresa topen les visions d'esquerreres i de dretes.

necessari que les pràctiques de RSE puguin ser comparades entre elles? Si es tracta que els consumidors comprin RSE en el mercat de béns i serveis i que els inversors inverteixin en RSE als mercats financers, no és imprescindible que puguin comparar les diferents empreses per triar? En aquest cas, sembla evident que l'existència d'indicadors comuns entre totes les empreses d'un sector, i encara entre sectors, afavoreix molt la comparació entre aquestes.

Aquest és, doncs, el debat sobre la necessitat o no que hi hagi alguns indicadors estàndards que serveixin per a totes les empreses d'un sector. I que els criteris i els mètodes de mesura d'aquests indicadors siguin comuns a totes. L'existència d'indicadors i criteris comuns no predetermina el debat anterior. Hi pot haver indicadors estàndards construïts des d'una estratègia d'autoregulació privada, igual que des d'una estratègia de regulació pública.

L'important, aquí, és si la "sobirania" en el món de la RSE es concedeix al consumidor (i a l'inversor), per a la qual cosa caldrà la possibilitat de comparar, o es manté concentrada a les empreses. És a dir, si es permet que aquestes triïn els seus criteris per a elles mateixes, que elles se'ls mesurin i elles els publicitin al seu criteri. Evitem, per cert, un malentès: que hi hagi indicadors estàndard (per exemple, el nivell de desigualtat salarial dintre d'una empresa, o la proporció de treball femení, etc.) no exclou que n'hi hagi d'específics i d'exclusius d'aquesta mateixa empresa. El debat en qüestió no és indicadors específics o indicadors estàndard, sinó indicadors sí o indicadors no.

4. Finalment, en quins *stakeholders* es pensa quan es planteja la necessitat de dialogar i cooperar amb la societat? Qui són i qui representen els afectats per les actuacions d'una empresa? Podríem comptar entre els *stakeholders* els treballadors, els proveïdors, les empreses subcontractades al Tercer Món, en el cas de les EMN, els consumidors, la localitat on estan instal·lades les fàbriques, i suma i segueix. Si els treballadors del Nord els representen els sindicats, qui representa els treballadors de les subcontractes del Sud? Són els poders públics *stakeholders* amb els quals dialogar, o l'única relació amb ells es limita al compliment de les regulacions legals vigents a cada lloc? Quin paper compleixen les ONG en tot això, i més tenint en compte que hi ha ONG de confrontació amb el món econòmic i d'altres que tenen un discurs molt més suau? No és el mateix Greenpeace, que en un moment donat pot llançar una campanya de boicot contra una determinada

marca, que la Creu Roja, que és una entitat que es nodreix del mecenatge.

Cap a un nou paradigma de regulació social?

És evident que en cada un d'aquests debats, les respostes i les opcions aniran preconditionades per les posicions conservadores o progressistes, més neoliberals o més socialistes de cadascú.

Una visió progressista, en general, prioritzarà temes com els drets laborals, la participació dels treballadors a l'empresa, el nivell de desigualtat salarial, els afers mediambientals, la no discriminació en la contractació de treballadors per motius de raça o gènere. És probable que triï com a *stakeholders* fonamentals els sindicats i les ONG més compromeses amb el desenvolupament dels països del Sud, si és una EMN la que es relocalitza en aquells països. A més, intentarà basar-se en indicadors comuns, tan objectivables com sigui possible i, si pot ser, avaluats per instàncies de control independents de les mateixes empreses. En definitiva, tendirà a donar un paper important als poders públics a l'hora d'organitzar les pràctiques de RSE, sense violar per això el seu caràcter voluntari, en tot el que faci referència a la selecció d'indicadors, el deure d'informació, els avantatges que es deriven de la RSE als diferents mercats, etc.

Així, podríem anar construint una proposta progressista de RSE, que traci una línia de continuïtat amb els principis bàsics de l'Estat Social. En canvi, és precisament en aquest punt on ens assalta una pregunta que, segons com, podria arribar a ser realment inquietant: no disposava ja l'Estat Social dels seus propis mecanismes per organitzar el pacte social i garantir la "responsabilitat social" de les empreses? No comptava l'anomenat Estat del Benestar amb una sèrie de pilars sòlids que permetien que el sistema econòmic no estigués totalment decantat del costat de les lleis del mercat, sinó que es balançés entre aquesta i una sèrie de valors democràtics, com els que estan en l'origen de la visió progressista de la RSE? No aconseguia l'Estat del Benestar els mateixos objectius que pretén la RSE a través d'instruments com el paper central dels sindicats i la regulació del mercat laboral mitjançant la negociació col·lectiva, o la garantia de plena ocupació gràcies a la regulació de la macroeconomia per part del govern, o la redistribució de la riquesa mitjançant la política fiscal?

La globalització de l'economia ha desencaixat l'àmbit de l'estat de l'àmbit del mercat.

Si és així, què ha passat perquè ara es plantegi la possibilitat de fer a través de les pràctiques de la RSE allò que normalment es feia a través de la concertació, la negociació col·lectiva i el diàleg entre agents socials? Estem davant d'una bona pregunta, perquè de fet han passat moltes coses que expliquen aquest desplaçament d'estratègies, des dels mecanismes de regulació social típics de l'Estat del Benestar clàssic fins a noves formes d'organització social basades en "pràctiques empresarials" fins a cert punt "voluntàries". Un desplaçament, com hem dit des del començament d'aquestes pàgines, no exempt de riscos, que hom pot conjurar.

Quines són aquestes coses noves que han tingut lloc, que expliquen que apareguin noves maneres d'intentar regular el pacte social, noves maneres de casar els imperatius de la prosperitat, la competitivitat i el creixement característics del capitalisme, i els desitjos de justícia, comunitat i reconeixement inserits en allò més profund de l'ideal il·lustrat de la ciutadania? Algunes d'aquestes ja han estat apuntades al començament:

1. La globalització de l'economia ha desencaixat l'àmbit de l'estat de l'àmbit del mercat. Avui tenim un mercat capitalista global, però els nostres estats continuen sent nacionals. En aquestes condicions, és impossible reproduir els processos de l'Estat social que es basava en la capacitat de l'Estat per intervenir i interferir en el mercat, amb la mateixa eficàcia que abans. Un sol Estat-nació no pot regular els mercats globals. De la mateixa manera, els sindicats que continuen treballant majoritàriament a escala nacional, no poden regular un mercat laboral que està condicionat de manera dràstica pels mercats globals.

2. Mentre que els sindicats han perdut (provisionalment?) capacitat de regulació, els consumidors, organitzats des dels agents de la societat civil, emergeixen com un actor econòmic de nou encuny. Avui és possible contemplar una gran EMN assetjada per una campanya de boicot orquestrada per un grup d'ONG, o és possible veure com l'"etiqueta social" o l'"etiqueta ecològica" es converteixen en portes eficaces per penetrar amb força als mercats tradicionals.

Mentre que els sindicats s'organitzaven de manera estable, i amb eficàcia provada, però ho feien a escala nacional, els consumidors emergeixen avui com una força difusa i inestable, d'eficàcia discutible, però ho poden fer a escala global. És difícil imaginar una vaga global contra una EMN, però no és

impossible imaginar una campanya global de boicot als productes d'aquesta mateixa EMN.

3. Un altre factor important és el ja assenyalat pas de l'economia industrial a l'economia del coneixement. Amb aquest trànsit, als països del Nord es va reduint el pes del sector secundari i va guanyant pes relatiu el sector serveis. Aquesta terciarització de l'economia moltes vegades va acompanyada d'una forta individualització del mercat de treball, ja que el sector serveis (i l'economia del coneixement en general) impulsen estructuralment cap a la flexibilització del mercat laboral. Flexibilització i individualització que es converteixen sovint en precarització. En qualsevol cas, estem davant d'un altre procés estructural –com és la globalització– que afebleix l'eficàcia amb què els sindicats i l'Estat social regulaven fins ahir el sistema econòmic.

En aquest context d'afebliment de les estratègies clàssiques, la RSE (considerada des d'una perspectiva progressista) vindria a proposar estratègies alternatives. D'un paradigma de regulació, l'actor principal són els sindicats; l'instrument bàsic, la negociació col·lectiva, i l'àmbit d'actuació l'Estat-nació, entrariem en un nou paradigma menys *travailleiste* (laborista) i més *citoyen* (ciudadà) en què els actors principals serien els consumidors (moviments de consum responsable) o els estalviadors (finances ètiques), l'instrument bàsic el balanç social de les empreses, amb els seus indicadors i els seus mètodes d'avaluació, i l'àmbit d'actuació seria potencialment la societat global.

A més d'intentar adaptar al nou context les estratègies de regulació, la RSE tindria per a alguns una altra virtualitat: encaixar millor en una economia més complexa, amb més agents implicats, interaccions més complexes entre mercat i societat, amb una velocitat de canvi i innovació inaudita en l'economia industrial-fordista clàssica. En aquest sentit, la RSE vindria a ampliar l'agenda de temes a tractar, ampliaria la quantitat i el tipus d'agents socials amb els quals dialogar i, encara, ampliaria els mètodes a través dels quals cal regular els comportaments dels actors econòmics, en un món en què alguns pensen que cada vegada hi ha més comportaments que, sent positius, és difícil que es puguin regular per mitjà de la llei o mitjançant la intervenció exclusiva dels poders públics.

El risc de desplaçament de paradigma és que estiguem delegant als mercats les regulacions que hauríem de fer des dels Estats. Si la RSE és un cavall de Troia (un més!) del desman-

Avui tenim un mercat capitalista global, però els nostres estats continuen sent nacionals.

tellament de l'Estat social, anem malament. En el context del debat sobre la RSE, alguns autors han parlat de les “empreses ciutadanes”: la RSE es resumiria en la necessitat de disposar d’“empreses ciutadanes”, és a dir, d’empreses que reconeixin que pertanyen o viuen en una societat, i que han d’assumir els seus deures davant d’aquesta, com ho faria qualsevol ciutadà. Doncs bé, amb el nou paradigma correm el risc que, en comptes d’aconseguir empreses ciutadanes, caiguem sense voler en una mercantilització de la ciutadania: que ens vegem obligats a aconseguir com a consumidors (a través de balanços socials, etiquetes socials, etc.) tot allò que no som capaços d’aconseguir com a votants (a través de lleis). El que és òptim, evidentment, és que una estratègia no desplaci l’altra, sinó que es complementin. Solament així ens podem assegurar que no estem davant d’una mercantilització de la ciutadania, sinó davant d’una politització dels consumidors/inversors. La qual cosa, evidentment, no pot tenir més que virtuts.

El potencial de l'economia social i cooperativa en el nou context

Què aporta l'ESC a la RSE?

Una vegada compreses totes les virtuts i tots els riscos d’aquest concepte ambigu que és la RSE, una vegada aclarit el nou context en què la RSE pren tota la seva virtualitat, és ara quan ens podem plantejar la pregunta inicial que donava origen a aquestes reflexions. Quina és la relació entre la RSE i l’economia social i cooperativa (ESC)?

Si cal que l’ESC entri en la lògica de la RSE no serà, contra l’opinió de molts, per veure quines pràctiques noves socialment responsables incorpora. Ans al contrari, la RSE en ella mateixa aporta poca cosa a l’ESC. El valor de la RSE per a l’ESC rau en el fet que aquesta economia –basada en la democràcia al treball i en la copropietat de les empreses– és en ella mateixa un exemple privilegiat i autoritzat d’economia socialment responsable. Si les cooperatives i la resta d’espècies de la biodiversa economia social han de participar en el debat de la RSE no és perquè aquestes empreses s’hagin de fer socialment responsables, sinó perquè estem davant de veritables precursoras de la RSE.

L’economia social i cooperativa parla d’un tipus d’empreses basades en valors, que intenten operar d’acord amb les lleis del mercat i, per tant, incorporen l’eficàcia i la competitivitat com a trets inexcusables; però empreses, al cap i a la fi, que tenen

com a comesa complir amb una sèrie de valors i principis, molt especialment amb el de democràcia interna i de propietat social, com a font de totes les altres virtuts. I què si no la incorporació de valors en la gestió de les empreses hem dit que era la RSE?

En aquest sentit, l'ESC ens situa de ple en una concepció de la RSE que es correspondria amb la visió més forta, aquella que aspira a situar les empreses per damunt de la llei, aquella que aspira a superar els límits habituals de l'empresa capitalista. La democràcia dels treballadors, la participació en la gestió, l'accés a la propietat dels mitjans de producció, la igualtat retributiva, el compromís amb la comunitat —que és estructural a les cooperatives, ja que els propietaris de les empreses són, per definició, ciutadans del lloc—, tots aquests són aspectes inherents a l'ESC que fan d'aquestes empreses exemples superiors de responsabilitat social.

L'ESC és, per tant, la pionera de la responsabilitat social. Busca una democratització de les empreses —cap a dintre— que és la millor manera que aquestes es converteixin en veritables empreses ciutadanes —cap a fora, cap a la societat. La democràcia a l'empresa hauria de ser un indicador prioritari del balanç social. La cohesió social té a veure, abans de tot, amb la distribució de la riquesa. I això vol dir, sobretot, un mercat laboral tan igualitari com sigui possible en la distribució salarial. L'ESC és, gràcies al seu fonament democràtic, un mecanisme de distribució igualitària de la riquesa. Com ha dit algú, l'ESC ve a ser com la no contaminació (social) en origen, mentre que certes polítiques pròpies de l'Estat del Benestar vénen a ser com el reciclatge (social) dels residus que genera el capitalisme.

En aquest sentit, l'ESC ha complert el paper paral·lel al dels sindicats. De fet, els sindicats i les cooperatives són els dos fills —i, per tant, germans— que ens va llegar el moviment obrer, des dels seus inicis al segle XIX. (Hi ha alguns textos interessants de Marx sobre això.) També els sindicats són una estratègia per democratitzar l'economia, les empreses, el món del treball. Però a diferència de les cooperatives, els sindicats tradicionalment no s'han identificat amb l'empresa, no són l'empresa, sinó que s'han construït en confrontació amb l'empresa. I, per això, el seu encaix amb la lògica de la RSE (empreses amb valors) és més immediata. En qualsevol cas, un tema que queda per discutir és la necessitat d'organitzar millor les aliances estratègiques entre el món sindical i el món de l'ESC, en la mesura en què, al cap i a la fi, tots dos no són sinó estratègies per a un mateix objectiu, com és el de democràcia econòmica.

Flexibilització i individualització es converteixen sovint en precarització.

Una altra aportació important de l'ESC: les cooperatives, per definició, no es deslocalitzen. Vegeu com a exemple el cas de Mondragón (MCC), la cooperativa més gran del món, i la seva estratègia d'internacionalització durant els anys noranta, en plena globalització. L'expansió internacional d'aquesta empresa no ha reduït els llocs de treball a la regió originària, sinó que ha servit per crear-ne. Aquesta regió, la de Mondragón, de la qual la Comunitat Europea explicava, l'any 2004, que era (com a microregió econòmica) la de renda més gran d'Espanya i, al mateix temps, la més igualitària. I tot això també és responsabilitat social.

L'ESC, en definitiva, seria l'exemple per antonomàsia de la RSE entesa com la voluntat de superar els límits que el capitalisme suposa per a una concepció forta de la justícia. Perquè, de fet, dibuixen un especimen de mercat no capitalista (potser en la línia del socialisme de mercat, tan bombejat en la discussió acadèmica durant els anys noranta, desgraciadament més entre els filòsofs polítics que entre els economistes, i d'entre aquests, encara entre els anomenats marxistes analítics).

Què aporta la RSE a l'ESC?

Però cal assenyalar també les oportunitats que la RSE, amb les seves innovacions metodològiques i conceptuals, suposa per a l'ESC. D'entrada, en un moment en què la centralitat de la negociació col·lectiva sembla que compartirà cada vegada més protagonisme amb altres instruments, com és per exemple el balanç social, l'ESC té molt a dir. Perquè és una empresa organitzada, encara que només sigui implícitament, d'acord amb aquest tipus d'instruments i la lògica del qual deriven. Les cooperatives i la resta d'espècies de l'economia social parteixen de valors a l'hora d'organitzar-se i de triar els seus objectius, valors que, de manera més o menys sistemàtica, sempre es tradueixen en pràctiques, en indicadors i en instruments d'avaluació.

Potser en aquest sentit, el principal esforç que ha de fer l'ESC en aquest context de la RSE és objectivar el que ja fan, construir indicadors i instruments de mesurament de les seves pràctiques per fer visible el que fins ara es fa però no s'explica. La RSE aporta a l'ESC aquesta oportunitat: si, d'acord amb les noves lògiques de la RSE, es generalitza la cultura dels indicadors i els balanços, l'ESC pot cobrar més visibilitat. D'altra banda, en el nou context productiu, l'ESC pot ser una manera d'aconseguir la igualtat distributiva que avui ens és difícil d'obtenir pels mitjans tradicionals. Pot ser una forma d'aprofundir

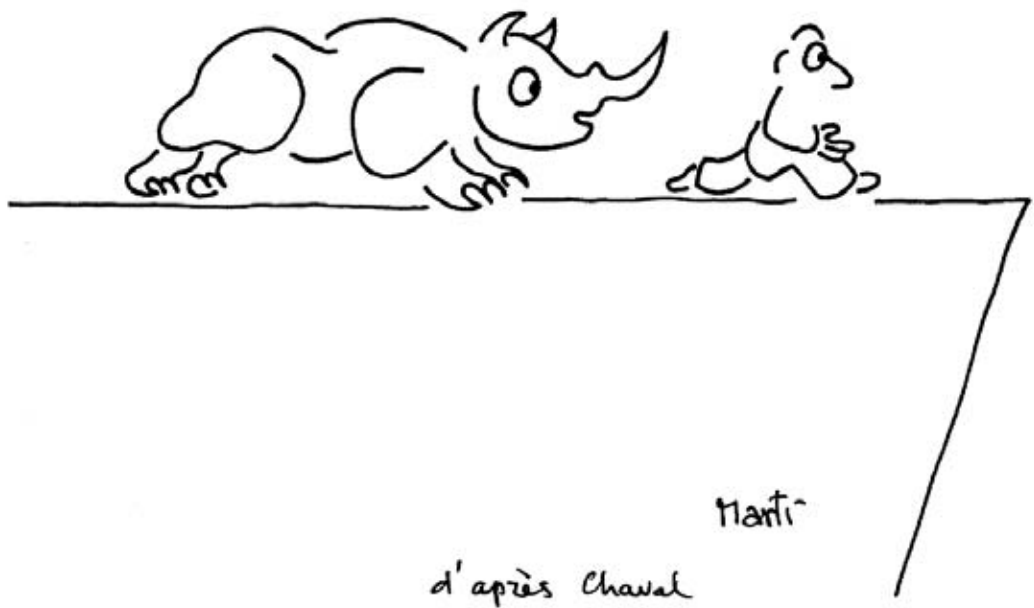
en la democratització de l'economia de mercat, sortejant l'actual feblesa regulatòria de l'Estat-nació.

A més, pertany a la tradició cooperativa vincular de manera explícita –i fer-ho sobre la base de valors– el món del consum amb el món de la producció. És una estratègia molt pròpia del cooperativisme clàssic fer empreses mixtes que siguin alhora cooperatives de treball i de consumidors. I és fàcil veure-hi una anticipació dels moviments de consum responsable, com a actors promotors de la democratització del sistema econòmic.

Per tots aquests motius, l'ESC hauria de ser un dels líders naturals de tot el debat sobre la RSE: a) perquè, de fet, va per davant en molts aspectes clau de la responsabilitat social, i b) perquè les seves metodologies es corresponen especialment amb les metodologies del nou paradigma.

**La cohesió social
té a veure, abans
de tot, amb la
distribució de la
riquesa.**

*Aparegut a la Revista Online del CTEESC
(www.ctescat.net/larevista/), el 3 de gener de 2005*

Home pràcticament perdut si no està somiant